

ДМИТРО ЗАГУЛ ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД  
«СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

**Н. С. Подоляка**, канд. наук із соц. комунікацій  
Сумський державний університет,  
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна  
E-mail: nadechda\_sum@mail.ru

*Наведено біографічні відомості про поета-символіста, літературознавця, критика, публіциста, перекладача, педагога Д. Загула. Описано його перекладацький досвід. Охарактеризовано основні джерела, пов'язані із українським перекладом «Слова», що дають підстави по новому поглянути на доробок діяча української національної культури. Встановлено вплив визначної пам'ятки на поетичну творчість літературознавця.*

**Ключові слова:** Д. Загул, поети-символісти, «Слово о полку Ігоревім», переклади.

**Вступ.** «Слово о полку Ігоревім» без сумніву є визначною історико-літературною пам'яткою українського народу. Найвидатніший твір княжої доби досліджується багатьма вченими і не залишає байдужими митців. Про це говорять численні історико-літературні праці, художні переклади і переспіви.

Перший переклад «Слово о полку Ігоревім» українською мовою здійснив у 1833 р. один з діячів «Руської трійці» Маркіян Шашкевич. Подальші спроби належать М. Максимовичу, С. Руданському, Ю. Федьковичу, І. Франку, М. Рильському, Н. Забілі та багатьом іншим. Кожен митець намагався донести пам'ятку зрозумілою читачеві мовою у тісному зв'язку із усною народною творчістю.

У найскладніший період формування української державності на початку ХХ ст. спробу перекладу «Слова о полку Ігоревім» здійснив і поет-символіст, літературознавець, критик, публіцист, педагог, громадський діяч Загул Дмитро Юрійович. Ця сторінка життя літературознавця залишається маловідомою у «Слово»-знавчих студіях. Адже практично відсутні будь-які документи, пов'язані із діяльністю перекладача у цьому напрямку. Його праця не була опублікована, і нині доля рукопису невідома. Перекладацькій діяльності Д. Загула присвячено надто мало уваги. У цьому полягає *актуальність* запропонованої розвідки.

**Мета дослідження** – встановити основні джерела, пов'язані із українським перекладом «Слова о полку Ігоревім», здійсненим літературознавцем, поетом, критиком початку ХХ ст. Д. Загулом, визначити вплив «Слова» на поетичну творчість громадського діяча.

**Об'єктом дослідження** виступає перекладацька діяльність поета-символіста, літературознавця, критика, публіциста, педагога і громадського діяча Д. Загула.

**Предмет дослідження** – поетичний переклад «Слова о полку Ігоревім» Д. Загула у документальних джерелах.

Досягнення мети пов'язано з вирішенням таких завдань:

- простежити основні етапи життєвого шляху перекладача і поета Д. Загула;
- оцінити доробок поета у галузі перекладу;
- охарактеризувати основні джерела, пов'язані із українським перекладом «Слова о полку Ігоревім»;
- встановити вплив «Слова» на поетичну творчість Д. Загула;

**Наукова новизна дослідження.** Все менше залишається так званих «темних місць», що дають підстави по новому поглянути на багатогранність, виняткову вагомість та вплив «Слова» на українську і світову культуру. Втім і сьогодні є багато питань, які слабо розроблені в українському «Слово»-знавстві. Одним із таких є поетичний переклад «Слова о полку Ігоревім» Д. Загула.

*Методи дослідження.* Використовувався комплекс загальнонаукових та логічних методів (синтез, аналіз, конкретизація, узагальнення). У формуванні джерельної бази застосовано метод архівної бібліографічної евристики. При розгляді літературної спадщини Д. Загула – історичний метод.

**Джерела фактичного матеріалу.** Спроби до актуалізації перекладів «Слова о полку Ігоревім» виникають частіше у зв'язку із традицією святкування чергової річниці створення цієї писемної пам'ятки. Інтерес до її популяризації виникає хвилеподібно. У 50-60-ті рр. ХХ ст. уперше в історії української літератури було зібрано найкращі поетичні переклади і переспіви «Слова». Видано фундаментальне дослідження, підготовлене Л. Махновцем [1].

У 90-х роках до 820-річчя подій, оспіваних у «Слові» та 200-річчя першодруку цієї геніальної пам'ятки було зроблено надзвичайно багато. Інститутом російської літератури видано показчик видань, перекладів, досліджень на російській, українській та білоруській мовах [2]. У 1992 р. дослідником В. Звагельським вперше в історії вітчизняного літературознавства була розроблена типологія перекладів видатного твору протягом 70-80-х років ХХ ст. на сучасні українську та російську мови [3]. Чималий внесок й учасників Всеукраїнських «Слово»-знавчих конференцій, які проходили свого часу в м. Суми [4]. Але праць, присвячених перекладу літературного твору Д. Загулом не виявлено.

Розробкою питань перекладу «Слова о полку Ігоревім» в останні десятиліття займались М. Стріха [5], Ю. Прокопчук [6], О. Кравець [7], О. Астаф'єв [8], О. Казанжи [9]. Ці праці аналізують переклади «Слова» польськими, хорватськими, українськими діячами культури, подекуди констатують доробок Д. Загула у галузі перекладу творів німецьких письменників-класиків, проте український переклад з російської «Слова о полку Ігоревім» ними не згадується.

**Результати й обговорення.** Д. Загул народився 28 серпня 1890 р. у с. Мілієві Вижницького повіту на Буковині в сім'ї селянина. Рано осиротів. Освіту отримав у Чернівецькій гімназії, згодом – на філософському факультеті Чернівецького університету.

У лютому 1915 р. був вивезений до Росії разом із іншими громадськими заручниками під час відходу російської армії. Згодом утік в Україну. Опиняється в Києві, де переживає українську революцію.

З установленням радянської влади стає одним із керівників літературної організації, працює в журналах «Червоний шлях», «Життя й революція», виступає як активний літературний критик (псевдоніми І. Майдан, В. Тиверець, Г. Юрась, М. Сучасний, І. М.). Тут в умовах державно-політичного і культурного відродження України – активно працює як літератор, співробітничав в журналах «Музагет» (1919) і «Мистецтво» (1919).

Перша поетова книжка – «Мережка» (1913), але сам автор вважав дебютною збірку «З зелених гір» (1918) – завдяки їй здобув певне літературне ім'я. У 1919 р. виходить чергова збірка під назвою «На грані». Критик О. Білецький назвав її однією з найстрашніших книжок українського модернізму, книжкою безнадійної містики. Третя збірка «Наш день» (1925) засвідчила народження поета-романтика революції. 1927 р. вийшла підсумкова збірка поезій Д. Загула «Мотиви» (з передмовою О. Білецького). У ній поет цілком виявив себе як апологет нової доби.

Слід сказати, що Д. Загул помітно виступав і як критик та літературознавець. Досить назвати його статті «Спад ліризму в сучасній українській поезії», «Зріст і сила творчості П. Тичини», підручник з теорії поезії «Поетика» (1923). У 1930 р. він підготував і видав із своєю передмовою збірку творів В. Кобилянського.

Та як член літорганізації «Західна Україна» він уже 1933 р. зазнав безпідставного звинувачення в націоналізмі і був репресований. Відбував заслання на Колимі. За останніми даними, відбувши десятирічне ув'язнення, одержав додатковий термін і помер від серцевого нападу влітку 1944 р. (за іншими даними у 1938 р.) на Півночі [10].

У свій час Д. Загул був одним з найпопулярніших перекладачів віршованих творів на українську мову. Цьому сприяло досконале знання світової літератури, уміння вибрати для перекладів яскраві й співзвучні часові твори, блискуче знання іноземних мов, версифікаційна вправність. Особливо високо цінувалися його переклади творів німецьких поетів: Гете, Шіллера, Гейне та ін. Більшість Загулових перекладів приваблювали важливістю тем і яскравістю образів, поетичністю й красою мови, вдалим відтворенням змісту і форми творів.

Також він писав цікаві статті й передмови до власних перекладів, наукові розвідки. Для Державного видавництва України він редагує та наново перекладає і повну збірку творів Г. Гейне в шести томах, готуються до друку переклади творів Гете (в десяти томах) та твори Шіллера в шести томах. До збірника, присвяченого пам'яті поета В. Маяковського, переклав декілька його віршів, між ними «На повний голос» і «Лівий марш». Здійснив також переклади з чеської творів Карела Томана, з російської – поезій Костянтина Бальмонта, з англійської – поеми «Мазепа» Джорджа Байрона [11].

Переклад «Слова о полку Ігоревім» з російської на українську мову важливий тим, що проливає світло на проблему перекладеності/ неперекладеності твору національною мовою. Комплексному й системному дослідженню теми сприяють, перш за все, архівні документи. У рамках теми було переглянуто фонди Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. В архівних зібраннях виявлено рецензії Д. Загула, документи, які містять спогади про письменника, та окремі публікації у періодичних виданнях поета, прозаїка і журналіста, члена літературної організації «Західна Україна» Ф. Малицького (Ф.890), а також спогади режисера і актора М. Терещенка про нього (Ф.1059). Інформації про переклад «Слова» не знайдено.

У Центральному державному архіві вищих органів влади і управління (ЦДАВОВУ) зберігаються не менш цікаві документи. Це – угоди Всевидава з авторами про видання творів та відомості про виплати гонорарів (Ф.177). Датуються документи 1919 роком. З огляду на те, що раніше їх не було оприлюднено, вважаємо за потрібне дати повний текст у відповідності до оригіналу російською, але в українському перекладі, здійсненому автором публікації [12].

Угода № 10

м. Київ 4 липня 1919 р.

Між Всеукраїнським Видавництвом при Ц.В.К. з одного боку та Дмитром Юрійовичем Загулою з іншого укладено цю угоду про видання його книги українською мовою книги Слово о полку Ігоревім на наступних умовах:

1) Дм. Загула продає Всеукраїнському видавництву при Ц.В.К. переклад вказаної книги з правом для Всеукраїнського видавництва видати її в одному виданні у кількості п'ятдесят тисяч примірників.

2) Всеукраїнське видавництво виплачує Дм. Загулу за друкований аркуш перекладу по дві тисячі рублів.

3) Із загальної суми відповідно вісім тисяч рублів Всеукраїнське видавництво видає йому при укладенні цього договору [викреслено «а також у розмірі»] повністю у розмірі вісім тисяч рублів: за надання перших аркушів \_\_ рублів, а суми, що залишаються, за остаточного пред'явлення.

4) У разі не надання \_\_ перекладу до \_\_ угода ця вважається анульованою і всі отримані гроші повертаються Всеукраїнському видавництву.

[Далі від руки]

Цю угоду укладено на підставі плану видавництва, затвердженого комісією Всевидаву на підставі технічних підрахунків оригіналу російською мовою. У якому воно має 4 друкованих аркуші. На підставі тимчасових ставок оплати авторського гонорару.

[Далі підписи].

Про те, що гроші були отримані Д. Загулом свідчить документ «Відомість виплат за угодами», датована 7 липня 1919 р. [13].

Не менш важливим свідченням про переклад «Слова о полку Ігоревім» є спогади А. Бутковської, яка завдяки В. Самійленку особисто знала перекладача, познайомившись із ним у 1921 р. в Ставищах Київської області, коли той викладав українську та всесвітню літературу в учительській семінарії. «Слухаючи Загула, – згадує вона, – я весь час дивилася на невелику купку листочків, дрібно списаних і акуратно складених поряд із чималою розвідкою про “Слова о полку Ігоревім”. Я була певна, що то нові вірші поета, і попросила дозволу заглянути в них. “О, то!” – якось неохоче кинув Загул, але присунув ті листочки до себе й почав читати. То були прекрасні переспіви з “Слова”. Особливо мене вразили переспіви битви на Каялі й плач Ярославни. Виявилось, що тієї зими він багато працював над “Словом”, даючи по кілька віршованих варіацій до кожного розділу пам’ятки, щоразу міняючи в тих варіаціях ритм і строфіку. Кожен з тих віршів був по-своєму гарний, а деякі – винятково прекрасні, проте поет ними не був задоволений. Йому все здавалося, що вони не передають з усією глибиною духу доби. Наше захоплення його переспівами було йому все ж приємне. Він читав нам напам’ять цілі розділи з оригіналу “Слова”, доки дружина не спинила його, побоюючись, щоб у нього не заболіло знову горло. “Ні, ще не родився той поет, щоб усю неповторну красу „Слова” поклав на вірші», – казав він». [14, с. 25].

Судячи зі спогадів А. Бутковської, рукопис міг бути готовим до друку не раніше 1921 р. Тож в документах ЦДАВОВУ ще може бути знайдено нову інформацію щодо роботи Д. Загула над перекладом «Слова». Така праця потребує більш ретельного вивчення архівного зібрання.

Відомо також, що Дмитро Загул брав участь у написанні кіносценарію за сюжетом «Слова». У 1926–1927 рр. було навіть розпочато роботу над фільмом [1, с. 31].

Здійснюючи своє непросте завдання перекладу українською мовою визначної пам’ятки культури, автор дедалі більше відчував вплив поетичного слова на власну творчість. У ритміці, образності думки, в сюжеті строфи вірша Д. Загула «Минулий сон» особливо відчутні такі впливи. Поетом у вірш вводяться фрагменти літературної імпровізації, колоритні картини життя українського народу, що постають із сторінок літописів, дум, билин. Автор зберіг ритмічну структуру, мелодику, художні засоби перлин народної творчості, що завжди органічно вплетені в суть художнього образу. Постійні епітети народнопоетичної творчості відзначаються чіткістю і експресивністю висловлення: рілля чорна (нікому засівати), поле потоптане (збите, столочене ворожими ордами) [15, с. 49-53].

**Висновки.** Ставлення до поетичної творчості Д. Загула в різні часи було неоднозначним. У 20-ті рр. ХХ ст. поет і літературознавець відзначив своє 20-ліття літературної діяльності. З нагоди ювілею з’явилися публікації, у яких підсумовувалась творча спадщина діяча української культури. Проте події 30-х рр. різко вплинули на подальший перебіг його життєвої долі.

За часів радянської влади діяльність репресованих письменників і громадських діячів залишалася фактично невідомою. На їх творчість офіційною владою було накладено табу, оскільки вони вважалися ідеологічно ворожими. Така ж доля спіткала і Д. Загула. Про його внесок у розвиток української культури вголос заговорили лише починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. Саме тому спадщина поета ще досі залишається не до кінця вивченою. А особливо це стосується українського перекладу «Слова о полку Ігоревім», доля рукопису якого не відома.

У результаті аналізу джерел, пов’язаних із українським перекладом «Слова», з’ясовано, що розробкою питань перекладу літературної пам’ятки займалися чимало науковців як минулого, так і сучасності. Втім, публікацій, присвячених українському перекладу, здійсненому Д. Загулом у них не виявлено.

Комплексному й системному дослідженню теми сприяють, перш за все, архівні документи, зокрема фонди Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, фонди Центрального державного архіву вищих органів влади і управління, а також спогади сучасників.

На сьогодні є нагальною потребою ретельне вивчення спадщини літературознавця, документи про якого розпорошені в архівних зібраннях. Опублікування і наукове опрацювання документів дасть змогу поглянути на життєвий і творчий шлях видатної особистості з різних позицій: життєвих поглядів на різні проблемні питання, перекладацьку діяльність і т. і. Тож тема потребує подальшого дослідження і можливо тоді буде з'ясовано долю перекладу «Слова о полку Ігоревім».

#### ДМИТРИЙ ЗАГУЛ И ЕГО УКРАИНСКИЙ ПЕРЕВОД «СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ»

*Н. С. Подоляка, канд. наук по соц. коммуникациям  
Сумский государственный университет,  
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина  
E-mail: nadechda\_sum@mail.ru*

*Приведены биографические сведения о поэте-символисте, литературоведе, критике, публицисте, переводчике, педагоге Д. Загуле. Описан его переводческий опыт. Охарактеризованы основные источники, связанные с украинским переводом «Слова», которые дают основания по-новому взглянуть на достижения деятеля украинской национальной культуры.*

*Ключевые слова: Д. Ю. Загул, поэты-символисты, «Слово о полку Игореве», переводы.*

#### DMITRY ZAHUL AND HIS UKRAINIAN TRANSLATION OF «THE TALE OF IGOR'S CAMPAIGN»

*N. S. Podolyaka, PhD of Social Communication  
Sumy State University,  
2, Rimskoho-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine  
E-mail: nadechda\_sum@mail.ru*

*In the research, the author presents biographical information about the poet-symbolist, literary critic, essayist, translator and teacher - D. Zahul. The paper describes his wide translation experience, characterizes the main sources related to the Ukrainian translation of "The Tale of Igor's Campaign", so as to warrant a fresh look at the heritage of the worker of Ukrainian national culture.*

*Key words: D. Y. Zahul, poets simolisty, «The Word of Igor's Campaign» translations.*

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Слово о полку Игоревъ» та його поетичні переклади і переспіви / Упор. Махновець Л. – К. : Наукова думка, 1967. – 288 с.
2. «Слово о полку Игореве» : Библиографический указатель (1968–1987 гг.): Издания, переводы, исследования на русском, украинском и белорусском языках / АН СССР; Институт русской литературы (Пушкинский дом); сост. Н. Ф. Дробленкова, Л. В. Соколова, Ю. В. Пелешенко, Л. И. Зарембо. – Л. : Наука (Ленинградское отделение), 1991. – 208 с.
3. Звагельский В. Б. «Слово о полку Игореве» в современных русских и украинских переводах (70-80-е годы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. Б. Звагельский. – Харьков, 1992. – 18 с.
4. Овчаренко Е. О. «Слово о полку Игоревім» в українських перекладах і переспівах / Е. О. Овчаренко // Відгук «Слова о полку Ігоревім» в українській і зарубіжній літературі : Матеріали восьмої Всеукраїнської наукової конференції з проблем вивчення «Слова». – Суми, 1996. – С. 29-32.
5. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націстворенням / М. Стріха. – Київ : Наш час, 2006. – 345 с.
6. Прокопчук Ю. Перекладацька діяльність Дмитра Загула в критиці 20–30-х рр. XX ст. / Ю. Прокопчук // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – 2011. – Вип. 26. – С. 134-138.
7. Кравець О. «Слово о полку Ігоревім» у дослідженнях хорватських науковців Івана Есіха та Йосипа Бадалича / О. Кравець // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2014. – Вип. 22. – С. 205–211.
8. Астаф'єв О. Г. «Слово о полку Ігоревім» у перекладі Ципріяна Годібського / О. Г. Астаф'єв // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2014. – Випуск I. – С. 152-158.

9. Казанджи О. В. «Слово о полку Ігоревім» у перекладі В. Капніста: проукраїнське тлумачення / О. В. Казанджи // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер. «Філологічні науки (Літературознавство)». – 2015. – № 2. – С. 125-128.
10. Історія української літератури ХХ століття : підручник для студ. гуманіт. спец. дузів : у 2 кн. Кн. 1 : Перша половина ХХ століття / В. П. Агеєва [та ін.]. – К. : Либідь, 1998. – 464 с.
11. Загуд Д. Поезії / Д. Загуд; Упорядк., вступна стаття і примітки С. В. Далавурака і В. М. Лесина. – К. : Рад. письменник, 1990. – 326 с.
12. ЦДАВОВУ, Ф. 177, оп. 1, спр. 4, арк. 17.
13. ЦДАВОВУ, Ф. 177, оп. 1, спр. 4, арк. 22.
14. Бутковська А. З книги життя Дмитра Загула / А. Бутковська // Сучасність /Мюнхен/. – 1968. – Ч. 9(93). – С. 25. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2827/file.pdf>.
15. Кочерган Ю. Народнопоетичні образи в творчості Дмитра Загула / Ю. Кочерган // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 4. – С.49-53.

## REFERENCES

1. Makhnovets L. "The Lay of Igor's Campaign" and its poetic translations and remakes. Kyiv, Naukova dumka, 1967, 288 p.
2. Droblyenkova N. F., Sokolova L. V., Peleshenko Y. V., Zarembo L. Y. "The Lay of Igor's Campaign": Bibliography (1968-1987): Publications, translations, studies in the Russian, Ukrainian and Belarusian languages; USSR Academy of Sciences; Institute of Russian Literature (Pushkin House). Leningrad, Nauka Pub. (Leningrad Department), 1991, 208 p.
3. Zvagal'skiy V. B. "The Lay of Igor's Campaign" in modern Russian and Ukrainian translations (70-80s). Dr. philol. sci. diss. Kharkiv, 1992, 18 p.
4. Ovcharenko E. O. "The Lay of Igor's Campaign" in Ukrainian translation and remakes // Review "The Lay of Igor's Campaign" in Ukrainian and foreign literature [Vidhuk «Slova o polku Ihorevim» v ukrayinskiy i zarubizhniy literaturi]. *Proc 8th All-Ukrainian Sci Conf. on the "Lay" study*. Sumy, 1996, pp. 29-32.
5. Strikha M. *Ukrainian Literary Translation: Between Literature and Nation-building*. Kyiv, Nash Chas Pub., 2006, 345 p.
6. Prokopchuk Y. U. Dmitry Zahul translation activities in criticizing the 20-30's. of XXth century. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Series: Philology, Social Communications* [Naukovyy visnyk. Seriya Filolohiya, Sotsial'ni Komunikatsiyi], 2011, no. 26, pp. 134-138.
7. Kravets' O. "Lay" in studies of Croatian scientists Ivan Yesikh and Yosip Badalich. *Bulletin of the Lviv University. Series of foreign languages* [Visnik L'viv's'kogo universitetu. Seriya inozemni movy], 2014, no. 22, pp. 205-211.
8. Astaf'ev O. G. "The Lay of Igor's Campaign" in translations by Tsipriyan Godebs'kyi./ *Scientific Notes of Berdyansk State Pedagogical University* [Naukovi zapiski Berdyansk'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu], 2014, no. 1, pp. 152-158.
9. Kazandzhi O. V. "The Lay of Igor's Campaign" translated by V. Kapnist (ukrainian interpretation). *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University* [Naukoviy visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlinsk'kogo Ser. «Filologichni nauki (Literaturoznavstvo)»], 2015, no. 2, pp. 125-128.
10. Aheyeva V. P. [et al.]. *History of the Ukrainian literature of XXth century: textbook for students of humanit. specialties. In 2 books. Book. 1: The first half of XXth century*. Kyiv, Lybid, 1998, 464 p.
11. Zahul D. *Poetry*. K.: Rad. Pysmennyk Publ., 1990. 326 p.
12. *Central State Archive (TSDAVOVU)*, Fund. 177, issue. 1, ref. 4, list. 17.
13. *Central State Archive (TSDAVOVU)*, Fund. 177, issue. 1, ref. 4, list. 22.
14. Butkovska A. From the book of Dmitry Zahul's life. *Suchasnist*, Munich, 1968, vol. 9(93), p. 25. Available at: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2827/file.pdf>.
15. Kocherhan Y. U. Folk images in the works of Dmitri Zahul. *Folk art and ethnography* [Narodna tvorchoist ta etnografija], 1972, no. 4, pp. 49-53.

*Надійшла до редакції 11 серпня 2016 р.*